

Het Nieuwe Barokorgel Zacharias Hildebrandts oeuvre als referentie

De voorbereidingen voor de bouw van het 'Nieuwe Barokorgel' in het Orgelpark vorderen gestaag. In de vorige aflevering van *Timbres* berichtten we daarover, en we plaatsten daarbij een foto van het beroemde Schnitger-orgel in de Ludgerikirche in Norden. Maar ook meldden we dat het orgel vooral geschikt moest zijn voor de muziek van Johann Sebastian Bach. Bach is immers een van de allergrootste organisten en orgelcomponisten ooit. Het illustreerde dat we ons onderzoeksveld ruim namen, want de werelden van Schnitger en Bach overlappen elkaar maar ten dele. Inmiddels zijn we een stap verder.

Terwijl Arp Schnitger de ontwikkeling van de Noord-Europese orgelbouwcultuur bekroonde met een magnifiek concept, door orgelmakersgeneraties na hem langzamerhand verfijnd, is zijn klankwereld anders dan die welke Johann Sebastian Bach in Sachsen en Thüringen kende. Daar was het vooral Gottfried Silbermann die de toon aangaf. Het is bekend dat Bach en Silbermann elkaar goed kenden. Het verklaart waarom veel als 'Bach-orgels' gepresenteerde nieuwe instrumenten gebaseerd zijn op het concept van Silbermann, dat qua klankkleuren iets minder fel is dan dat van Schnitger en bovendien wat meer klankkleur-schakeringen in de basistoonhoogte – de zogenaamde achtvoets registers – kent.

Johann Sebastian Bach

De kerngroep die de bouw van het nieuwe orgel voorbereidt, wilde, om aanvullende kennis op te doen, zo dicht mogelijk bij Bachs orgelvoorkeuren komen. Daarom is de groep naar de regio waar

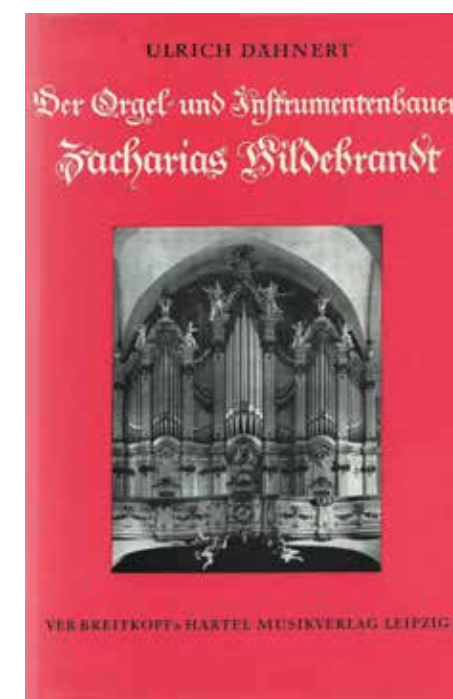
Bach leefde en werkte gereisd. Eén van de doelen was het orgel in de Wenzelskirche in Naumburg, in 1746 opgeleverd door Zacharias Hildebrandt. Naar alle waarschijnlijkheid was Bach namelijk betrokken bij het ontwerp van dit orgel; Hildebrandt-biograaf Ulrich Dähnert meent zelfs dat Bach de kerk in Naumburg adviseerde Hildebrandt te contracteren. Zéker weten we dat Bach samen met Silbermann het instrument uiteindelijk keurde en er positief over was. Naderhand werd Johann Christoph Altnikol, op voorspraak van zijn schoonvader Bach, organist van dit orgel.

Zacharias Hildebrandt

Zacharias Hildebrandt werkte aanvankelijk bij Silbermann, maar besloot na enkele jaren zelfstandig verder te gaan. Hij had met Silbermann afgesproken dat hij zich buiten de regio waar Silbermann werkte zou vestigen, maar die belofte bleek om vooralsnog niet geheel opgehelderde redenen problematisch. Mogelijk speelde

Het orgel in Naumburg, door Zacharias Hildebrandt gebouwd in de orgelkast die Zacharias Thayßner in 1705 opleverde. Thayßner had deze kast gemaakt voor het door hem verbouwde orgel van de Wenzelskirche, dat hij bij deze gelegenheid naar de westmuur van de kerk verplaatste.

In 1961 publiceerde orgelkundige Ulrich Dähnert dit boek over de orgelmaker Zacharias Hildebrandt. Als gevolg van de aandacht voor de orgelmaker Gottfried Silbermann – bij wie Hildebrandt in zijn jonge jaren werkte – als dé orgelmaker uit de tijd en regio van Johann Sebastian Bach, is sindsdien weinig aanvullend onderzoek naar Hildebrandt gedaan.

Carl Seffner maakte dit beeld van Johann Sebastian Bach; het werd in 1908 geplaatst bij de Thomaskirche in Leipzig, waar Bach van 1723 tot zijn dood in 1750 cantor was.

Hildebrandts huwelijk een rol: hij trouwde in 1723 met Maria Elisabetha Dachselt, een meisje uit een belangrijke familie in Freiberg. In Freiberg stond ook toen al een van Silbermanns grootste en beroemdste orgels. Dat het tot nare onenigheid kwam tussen Silbermann en Hildebrandt, waaraan herhaaldelijk juristen te pas kwamen, zal ongetwijfeld ook te maken hebben gehad met Silbermanns eigen geschiedenis: hij had de Elzas, waar zijn broer Johann Andreas werkte, verlaten om te voorkomen dat ze als broers elkaars concurrent zouden worden. Toen Hildebrandt een vergelijkbare stap niet of althans slechts schoorvoetend zette, zal hem dat moeilijk gevallen zijn.

Zakenman

Hildebrandt was ook in andere opzichten een heel andere man dan Silbermann. Waar Silbermann een succesvolle zakenman was, maakte Hildebrandt keer op keer dezelfde twee fouten: hij schatte de tijd die hij aan orgelbouwprojecten kwijt zou zijn steevast te gering in, en bovendien vroeg hij er te weinig geld voor. Tel daarbij op dat hij niettemin nog registers 'boven bestek' leverde, dus op eigen kosten, en het beeld is duidelijk: Hildebrandt was gericht op het perfect afleveren van zijn instrumenten, niet op de zakelijke voorwaarden die daarvoor nodig waren. De onenigheid tussen Silbermann en Hildebrandt nam overigens naderhand af: de keuring van het orgel in Naumburg lijkt zonder verdere narigheid te zijn verlopen.

Naumburg

Het orgel in Naumburg bleek bij ons bezoek hartveroverend, ook al is het niet meer origineel; het instrument presenteert zich niettemin sinds de restauratie/reconstructie door de firma Eule in 2000 in ieder geval qua dispositie (registersamenstelling) en technische opbouw weer conform de situatie waarin Hildebrandt het in 1746 opleverde. Belangrijke kenmerken zijn de rijke collectie achtvoets registers, waarmee in Bachs koraalvoorspelen met de prachtigste klankkleuren en klankkleur-contrasten kan worden gewerkt. Het 'volle werk' – dus 'alle' registers open – levert een klank op die helder is, iets minder spits dan bij Noord-Europese barokorgels. Opvallend is verder de rol die de basregisters spelen: een duidelijke basis verlenend aan zowel zachte als luidere registraties.

Johann Sebastian Bach

Het gegeven dat Bach zelf bij de bouw van het orgel in Naumburg orgel betrokken was, dat hij überhaupt in Hildebrandts orgelmakerswerk een aanzienlijke rol speelde, is voor ons niet de enige reden om Hildebrandts oeuvre als referentie voor het nieuwe barokorgel te kiezen. Een aanvullende reden is dat een groter aantal achtvoets registers (dan bij Schnitger) de toegang tot het instrument vergemakkelijkt voor musici en componisten die nieuwe muziek willen maken met het instrument. De eerste eis die we aan het orgel stellen is dat het een instrument moet zijn waarop Bachs muziek optimaal kan worden uitgevoerd; de tweede eis blijft als vanouds dat het ook tot

nieuwe muziek moet inspireren, door het historische klankconcept via de toepassing van nieuwe technologie open te stellen voor tot nu toe ondenkbare klankcombinaties.

Agenda

Na de drie colloquia afgelopen voorjaar en het internationale symposium vlak voor de zomer over het project, wijden we komend najaar nog een colloquium aan het project: op zaterdag 11 oktober hopen we de plannen zo ver concreet te hebben dat met de bouw kan worden begonnen. Zie intussen ons blog om op de hoogte te blijven: www.orgelpark.nl/blog.

Johann Christoph Altnikol, in 1748 benoemd tot organist van de Wenzelskirche, schreef in 1753 een beoordeling van 'zijn' orgel in Naumburg. Een paar citaten:

'Der Ton ist überaus schön und angenehm, und fällt sehr in das Gehör, da bey aber auch eine gewaltige Force.'

De toon is bijzonder fraai en aangenaam, en valt zeer [goed] in het gehoor, [heeft] bovendien echter ook een geweldige kracht.

'Kurtz He. Hildebrandt hat gebaut als ein rechtschaffener Mann, und wer diese Orgel gesehen und gehöret, der ist niemals ohne Bewunderung davon hinweggegangen.'

Kortom, de heer Hildebrandt heeft [het orgel] gebouwd als een rechtschapen man, en wie dit orgel gezien en gehoord heeft, heeft het nooit zonder bewondering verlaten.